

Katolsk ortodoxi och ortodox katolicitet – en helig omfamning i den heliga Staden.

Kristenheten, i synnerhet den svenska, står inför hundraårsminnet av Kristenhetens stora möte i Stockholm, som ägde rum den senare hälften av augusti 1925. De ord från mötet, som sannolikt fått starkast vingar, är orden ur ärkebiskop Nathan Söderbloms avslutningspredikan i Uppsala domkyrka, 30 augusti 1925: "Två voro där, Johannes och Paulus; den tredje, Petrus, dröjde ännu." Det stora kyrkomötets store kreatör och möjliggörare, kunde inte låta bli att uttrycka sin sorg, över att kristenhetens med råge största gemenskap inte var representerad. Samtidigt bärs uttrycket av ett hopp, om att även den dröjande Petrus snart skulle sälla sig till de två i Stockholm närvarande apostlarnas kyrkors enhetssträvan.

Och rätt skulle han få, den enhetsälskande ärkebiskopen, som aldrig ville ge striden förlorad, vad avser alla kristnas enhet och hela världens fred. Fyra decennier efter Stockholmsmötet hade Petrus' kyrka genomgått en sådan grundläggande omvandling, genom den visionäre, enhetssträvande och godmodige påven Johannes XXIII:s stora försorg; att man med rätta kunde se ärkebiskop Nathans hopp uppfyllas. Petrus dröjde inte längre. Han var helt redo att möta sina syskon.

Det stora brödrämötet skulle komma att äga rum i staden, där allting började. 5 januari 1964 möttes Roms påve Paulus VI och Konstantinopels patriark Athenagoras I i Jerusalem. Med anspelning på ärkebiskop Nathan Söderbloms allegori från 1925, möttes här de biologiska bröderna från Betsaida, Petrus, den förste bland apostlarna, betraktad som grundaren av Roms kyrka, och Andreas, den först kallade aposteln, betraktad som grundaren av Konstantinopels kyrka.

I den heligaste av städer möttes och omfamnades öst och väst, och psalmistens ord tycktes gå i uppfyllelse: *Vad det är gott och ljuvligt, att bröder är tillsammans!* (Ps 133:1). För ett ögonblick liksom försvann en millennielång ofördragsamhet, alla historiska oförrätter, inbillade eller verkliga, liksom alla ömsesidiga nidbilder. Gudsrikets eviga ljus tycktes såsom en fotoblixt föreviga bilden, ikonon, av Kristi utgivande, villkorslösa kärlek, avtryckt i de försonade brödernas omfamning.

Inom en enkel, kärleksfull omfamning mellan de två bröderna började en sorts läkeprocess av ett mycket smärtsamt, och genom sin kroniska värk ständigt påminnande sår i kyrkan, Kristi kropp – ett sår som under ett drygt millennium fördjupats av högmod och misstänksamhet, beströts med oförsonlighetens salt. Kärleken i de försonade brödernas omfamning lade grunden till upphävandet av den över 900 år långa ömsesidiga bannlysningen deras kyrkor emellan. Detta skulle komma att officiellt bekräftas ett år därefter, 7 januari 1965, genom ett gemensamt tillkännagivande, som samtidigt kungjordes i Rom och i Konstantinopel (Istanbul). Ytterligare ett jubileum att lägga till det

ekumeniska året 2025. Samtidigt dröjer den praktiska verkställigheten. Det tydligaste tecknet på försoning och enhet, den gemensamma eukaristiska delaktigheten, har inte återvunnits. I det hänseendet dröjer fortfarande Petrus och Andreas, tillika Johannes och Paulus.

Brytningen mellan öst och väst

16 juni 1054 anses som det officiella datumet för brytningen mellan öst och väst. Påven Leo IX hade skickat en förhandlingsdelegation till Konstantinopel. Dock skall delegationens ledare, kardinal Humbertus, biskopen av Silva Candida, valt en mer drastisk linje, genom att exkommunicera, ur den kyrkliga gemenskapen utesluta Konstantinopels patriark och dennes kyrka. När detta skedde stod påvestolen i Rom tom, då påven Leo IX hunnit avlida några månader innan, och ingen ersättare ännu tillsatts.

Kvar av denna bannlysningsakt finns historiska fragment: Av kardinal Humbertus, som kastar bannlysningsbullan på altaret i Hagia Sofias (den heliga Visheten) katedral, mitt under pågående liturgi; av en av katedralens diakoner, som plockar upp bannlysningsbullan från katedralens altare, och förgäves försöker förmå kardinalen, att ta den tillbaka; av kardinalen, som symboliskt skakar dammet av sina fötter; av bullan som hamnar i dammet på gatan utanför Hagia Sofia, utanför (och bortom) den heliga Visheten; av Konstantinopels bannlysning i retur (bara veckan senare, 24 juni); av ”dem som kungjort och skrivit bannlysningen, eller på ett eller annat sätt givit (den) sitt samtycke eller sin uppmuntran.”

Kvar, under nästan ett millennium, står en söndrad kristenhet och undrar: Vem var det egentligen som bannlyste, och vem blev egentligen bannlyst? Liksom: Var det den egentligen avsikten? Och, den avgörande frågan: Hur tar vi de sista stegen mot återvunnen enhet, nu när apostlabröderna i Jerusalem visat sin tydliga avsikt därtill?

Kyrkohistorikerna är eniga om, att det ingalunda var år 1054, som den Stora schismen fullbordades. De menar, att det i stället bl.a. var år 1204 och korståget mot ett redan försvagat Bysans, som från öst redan börjat ansättas svårt av det växande Ottomanska riket; likväl som den urskillningslösa massakern på latinska köpmän i Konstantinopel 1182. Kanhända är dessa några av de mest försvårande omständigheterna, med havererad tillit och svikna förtroenden kristna syskon emellan. Dogmatiskt sett, är det nog ingen tvekan om, att schismens begynnelse daterar sig tillbaka till senare hälften av 800-talet, och bl.a. den teologiskt laddade frågan om den Helige Andes utgående. Dock uppstår schismens kanske besvärligaste fråga nästan exakt ett millennium senare, i Första Vatikankonciliet 1869–70 och dogmen om påvens ofelbarhet, att lägga till redan den unga kyrkans skilda uppfattningar om vad påvens primat innebär. Den frågan tycks framstå, som det största hindret på vägen mot en full enhet mellan kyrkorna i öst och väst.

Påve Paulus VI kysste metropoliten Meliton av Chalcedons fötter

Datumet är 14 december 1975. Det har gått 10 år sedan den historiska brödraomfamningen i Jerusalem. I Sixtinska kapellet i Rom, liksom i Phanar i Konstantinopel (Istanbul), firas parallellt 10-årsjubiléet av denna viktiga händelse, som började med omfamningen i Jerusalem. Detta kan ses som ett tydligt tecken på, att kyrkorna ville föra minnet av omfamningen i Jerusalem vidare, och med den förverkliga den fulla enheten. Påven Paulus VI leder då fortfarande sin kyrka, medan patriarken Athenagoras I hunnit lämna jordelivet. Den nye patriarken, Demetrios I, representeras vid jubileumsmässan i Rom av metropoliten Meliton av Chalcedon. Vid mässans slut, fortfarande liturgiskt skrudad, men med mitran avtagen, stiger påven oväntat ner från sin tron till den häpne metropoliten, faller ner inför honom och kysser hans fötter. Så oförhoppandes, för vissa chockerande, för vissa skandalöst, dock i största överensstämmelse med den främstes bland gelikar uppdrag: *Servus servorum Dei*, Guds tjänares tjänare (som redan helige påven Gregorios den store identifierade sitt ämbete). De häpna vittnena fick uppleva en djup kärleksgest, helt i efterföljd av Mästaren själv, som tvättade sina lärjungars fötter, och genom sitt exempel lärde oss, att vara varandras tjänare, i kärlek och ödmjukhet. (Joh 13:4–17)

Av särskilt svenskt intresse är, att i den konstantinopolitanska delegationen till 10-årsjubiléet i Rom ingick metropoliten Pavlos Menevisoglou (+2022), mellan 1974 och 2014 Konstantinopels metropolit av Skandinavien, med säte i Stockholm. Metropoliten Pavlos blev ett omedelbart vittne till påven Paulus VI:s kärlekshandling, vilket författaren av dessa rader fått bekräftat av metropoliten själv (troligen på bilden längst till höger närmast kameran).

Påve Pius IX satte sin fot på patriarken Gregorios II Yousef nacke

Paulus VI var en påve sprungen ur Andra Vatikankonciliet's öppna anda. Omfamningen i Jerusalem och påven Paulus' ödmjuka gest mot den chalcedonensiske metropoliten, kontrasterar starkt och ljusst mot en av hans företrädare; den över det Första Vatikankonciliet presiderande påven Pius IX, och dennes bemötande av den melkitiske patriarken Gregorios II Yousef. Som ledare för en kyrka med bysantinsk tradition i gemenskap med Rom, hade Gregorios Yousef tydligt uttryckt sin stora tvekan inför konciliet's ofelbarhetsdogm. På patriarkens fasta vidhållande vid reservation och invändningen, att kyrkan inte är en absolut monarki, och att påvens ofelbarhet inte rimmar med kyrkans tradition, hade Pius IX svarat med den välkända formuleringen: "Jag är traditionen. Den melkitiske patriarken tvekade därför, att underteckna konciliet's beslut, och gjorde det först med ett tillägg, som säkerställer hans kyrkas östliga särart och syn på kyrkans primat. Tilläggets undantag lyder: "...förutom de rättigheter och privilegier som tillkommer de östkyrkliga patriarkerna" (en formulering från unionskonferensen i Basel/Ferrara/Florens, 1430–40-talet och den tidens försök att överkomma den Stora schismen). Inför patriarkens avresa från Rom och avsked från Pius IX, nedföll patriarken i vördnad inför påven, bara för att få känna den uppfordrande tyngden av den påvliga

toffelbeklädda foten på sin nacke, samt höra de mästrande orden: "Detta var mig en hårdnackad krabat!"!

Omfamnades och blev omfamnad

Påven Johannes Paulus II är en av de påvar som suttit längst i Petrus' biskopsstol. På höjden av sin personliga och ämbetsmässiga mognad vände den polske påven Pius IX:s högmodiga likställande av sig själv med traditionen, genom att göra sig själv och sitt ämbete till föremål för andra kyrkotraditioners granskning. Påståendet "Jag är traditionen!" blev hos Johannes Paulus II till en fråga; en fråga av samma slag som Kristus ställde till aposteln Petrus och de övriga apostlarna: "Vem säger ni att jag är?" (Matt 16:15), uttryckt i påvens encyklika *Ut unum sint* (1995), som 2025 också jubilerar med sina 30 år. Och svaren lät inte vänta på sig. Ett av dem, kanske ur ortodoxt perspektiv det mest intressanta, blev ett direkt svar på påvens utmanande fråga: "Du är Petrus!" svarade den franske ortodoxe teologen Olivier Clément (+2009) i sin bok med samma titel. I svaret utvecklar han, på ett mycket lärorikt och konstruktivt vis, den ortodoxa synen på påveämbetet och primatet, som ett viktigt bidrag på vägen mot kyrkornas fulla enhet.

I Paulus VI:s anda och efterföljelse, öppnade Johannes Paulus II sin famn och fann sig omfamnad. Insiktsfullt visade han på kyrkan som Kristi levande kropp och påpekade, som den främste bland brödagerlikar, att helheten av den kyrkliga organismen måste andas med sina två lunghalvor, den östra och den västra. Den organiska liknelsen fann god resonans bland världens kristenhet, också i dess östra halva. Konsekvenserna av en sådan unison andning kan säkert ta sig mångahanda uttryck. Tillåt mig att framställa ett perspektiv, som tycks mig som ett av de väsentligaste i fråga om kyrkornas identitet:

Katolska kyrkan – som den kyrka, som är samlad i gemenskapen kring Roms biskop, kommit att kallas – behöver återvinna sin ortodoxi.

Ortodoxa kyrkan – som systerkyrkor med östlig tradition, förenade i enheten kring kyrkans ortodoxi, kommit att kallas – behöver återvinna sin katolicitet.

Under kyrkans första millennium var Roms biskopar de främsta garanterna för kyrkans ortodoxi, under perioder då flera konstantinopolitanska patriarker kunnat befinna sig på fel sida beträffande kyrkans lära och ordning. Katoliciteten är, å andra sidan, ett grundläggande begrepp för kyrkans identitet, med ursprung i det grekiska språket och i den grekiska filosofin. I vår gemensamma kristna trosbekännelse, från de två första ekumeniska kyrkomötena, bekänner vi oss till en (helig) katolsk (och apostolisk) kyrka. Och första århundradets e.Kr. apostoliske fader Ignatios av Antiokia (som, i likhet med aposteln Petrus, lämnade Antiokia för martyriet i Rom), ger oss i sitt brev till smyrnierna (8:2) den första kunskapen om den Katolska kyrkan, som församlingens (ecklesians) samling runt sin biskop. Den samlingen är den Katolska kyrkans minsta cell, och rymmer som kyrkoorganism hela den Katolska kyrkans fullhet (något som, sannolikt, ovan nämnde patriarken Gregorios Yousef försökte förmedla till, likaså ovan nämnde, påven Pius IX och till Första Vatikankonciliet).

Kort sammanfattat: Petrus' kyrka har att hantera frågor som rör ortodoxi, rätt ära och lära, såsom den delades av öst och väst under första millenniets fulla kyrkliga gemenskap, något som, inte minst, påven Benedict XVI väl förstod och manade till. Johannes' (och Andreas') kyrka har att hantera frågor som rör kyrkans organisation och gemenskap, inte minst på den universella nivån. Det handlar bl.a. om Östkyrkans behov av att internt återställa den sedan år 451 (Chalcedon) brutna gemenskapen mellan de bysantinska och de orientaliska kyrkorna – något som lyckats Petrus' kyrka i relation till sina unierade österländska kyrkor. Vidare, att i mötet med Västkyrkan överkomma den provinsialism, som hon hamnat i genom sin utsatta minoritetsställning i den muslimska världen, under det kommunistiska förtrycket liksom i sin diasporasituation i väst; något som lett henne in i ett smärre organisatoriskt kaos, inte minst sedan den uppsplitande tvisten kring kyrkan i Ukraina. Ortodoxa

kyrkans konciliaritet – som helt tycks ha havererat efter det delvis misslyckade försöket till stort kyrkomöte på Kreta i juni 2016 – kunde ha en enorm behållning av erfarenheterna ur den pågående synodalprocessen, initierad av påven Franciskus; i processens strävan efter att kyrkan, Kristi kropp, skall ta denna sin kropps helhet i anspråk.

Helandeprocess för öst och väst närmare varandra

Såren i den jordiska kyrkoorganismen har börjat sin helandeprocess. Ännu smärtar den eukaristiska splittringen, som fortfarande hindrar kyrkorna från att, som en gemensam kropp och vid ett och samma bord, dela den himmelska måltiden, den ende och odelbare Herren Jesu Kristi sanna kropp och blod. Dock börjar de två lunghalvorna sakta öva sig i en unison och harmonisk andning. Petrus och Andreas möts nu mera regelbundet, under innevarande tid genom påven Franciskus och patriarken Bartholomaios, bl.a. vid kyrkornas firande av ömse apostlar.

En känd ikon visar apostlarna Petrus' och Paulus' omfamning. Den ikoniska omfamningen växer i betydelse mot den bibliska bakgrunden av apostlatidens stora meningsskiljaktigheter och utmaningar, inte minst relaterade till de två apostlakoryféerna (apostlafurstarna). Ärkebiskop Nathan Söderblom, Stockholmsmötets tydligaste ikon av Paulus, ler säkert i sin salighet åt Petrus' och Paulus' historiska möte, och deras kyrkors omfamning, i Lunds domkyrka, 31 oktober 2016, och de fem ekumeniska imperativen, med vilka kyrkorna förpliktigade sin strävan mot enhet inom den västra kyrkan.

Det är hög tid, *kairos*, för kyrkorna i öst och väst, att åter börja fokusera på och till fullo förverkliga sitt latent system, sin omistliga enhet. Mästaren Jesus Kristus förpliktigar oss därtill; den söndrade och sargade världen suckar därefter; himmelrikets eviga frid villkorar oss och orienterar oss på vår gemensamma pilgrimsvandring dit. Låt oss omvandla den apostoliska energin ur brödernas omfamning i Jerusalem till en apostolisk kärleksförklaring inför hela världen. Då kan världen åter börja tro; människorna åter säga: "Se, så de älskar varandra!"

Misha Jaksic